

Agnieszka Choromańska Monika Porwiesz

Wybrane zagadnienia prawa karnego procesowego

Teoria, wykładnia i praktyka stosowania

Szczytno 2024

RECENZENT

dr hab. Justyna Karaźniewicz, prof. UKW

PROJEKT OKŁADKI

Agnieszka Kamińska

REDAKCJA WYDAWCY

Radosław Gizot

Beata Mischczuk

© Wszelkie prawa zastrzeżone — APwSz 2024

ISBN 978-83-7462-862-4

e-ISBN 978-83-7462-863-1

Druk i oprawa:

Dział Wydawnictw i Poligrafii Akademii Policji w Szczytno

12–100 Szczytno, ul. Marszałka Józefa Piłsudskiego 111

tel. (47) 733 51 02, faks (47) 733 54 48 e-mail: wwip@apol.edu.pl

Objętość: 18,10 ark. wyd. (1 ark. wyd. = 40 000 zn.)

Spis treści

Wstęp	7
1. Zagadnienia wstępne	9
2. Systematyka zasad procesowych i ich charakterystyka	13
2.1. Zasada prawdy materialnej — art. 2 § 2 k.p.k.	13
2.2. Zasada obiektywizmu — art. 4 k.p.k.	15
2.3. Zasada domniemania niewinności — art. 5 § 1 k.p.k.	17
2.4. Zasada <i>in dubio pro reo</i> — art. 5 § 2 k.p.k.	18
2.5. Zasada prawa do obrony — art. 6 k.p.k.	19
2.6. Zasada swobodnej oceny dowodów — art. 7 k.p.k.	21
2.7. Zasada ścigania z urzędu — art. 9 k.p.k.	22
2.8. Zasada legalizmu — art. 10 k.p.k.	25
2.9. Zasada skargowości — art. 14 k.p.k.	27
2.10. Zasada informacji prawnej — art. 16 k.p.k.	30
2.11. Zasada jawności — art. 355 k.p.k.	32
2.12. Zasada ustności — art. 365 k.p.k.	34
2.13. Zasada kontradyktoryjności (sporności) — nieskodyfikowana	35
2.14. Zasada bezpośredniości — nieskodyfikowana	36
3. Przesłanki procesowe	39
3.1. Charakterystyka poszczególnych przesłanek procesowych	43
3.1.1. Artykuł 17 § 1 pkt 1 k.p.k.	43
3.1.2. Artykuł 17 § 1 pkt 2 k.p.k.	44
3.1.3. Artykuł 17 § 1 pkt 3 k.p.k.	49
3.1.4. Artykuł 17 § 1 pkt 4 k.p.k.	51
3.1.5. Artykuł 17 § 1 pkt 5 k.p.k.	52
3.1.6. Artykuł 17 § 1 pkt 6 k.p.k.	52
3.1.7. Artykuł 17 § 1 pkt 7 k.p.k.	54
3.1.8. Artykuł 17 § 1 pkt 8 k.p.k.	56
3.1.9. Artykuł 17 § 1 pkt 9 k.p.k.	57
3.1.10. Artykuł 17 § 1 pkt 10 k.p.k.	60
3.1.11. Artykuł 17 § 1 pkt 11 k.p.k.	62
3.2. Zbieg negatywnych przesłanek procesowych	64
4. Stadia i tryby inicjowania procesu karnego	67
5. Cele procesu karnego	73
6. Uczestnicy procesu karnego	77
6.1. Organy procesowe	82
6.2. Strony procesowe	85
6.2.1. Pokrzywdzony jako strona	89

6.2.2. Podejrzany (oskarżony)	98
6.2.3. Oskarżyciel publiczny	107
6.2.4. Oskarżyciel posiłkowy	110
6.2.5. Oskarżyciel prywatny	113
6.3. Przedstawiciele procesowi stron	114
6.3.1. Przedstawiciel ustawowy	114
6.3.2. obrońca	115
6.3.3. Pełnomocnik	118
6.4. Rzecznicy interesu społecznego	119
6.5. Osobowe źródła dowodowe	120
6.5.1. Świadek	121
6.5.2. Biegły	127
6.6. Pomocnicy organów procesowych	133
6.7. Podmiot zobowiązany oraz właściciel przedsiębiorstwa zagrożonego przypadkiem	134
6.8. Instrumenty dyscyplinowania uczestników postępowania karnego	136
7. Czynności poprzedzające formalne wszczęcie postępowania przygotowawczego	143
7.1. Czynności sprawdzające	155
7.2. Czynności niecierpiące zwłoki	159
7.3. Dopuszczalność reasumpcji postanowienia o wszczęciu postępowania przygotowawczego	163
8. Formy postępowania przygotowawczego	169
8.1. Śledztwo	169
8.2. Dochodzenie	174
9. Wykorzystanie wybranych dowodów w procesie karnym	177
9.1. Zagadnienia ogólne	177
9.2. Zakazy dowodowe w procesie karnym	181
9.3. Karnoprocesowe uwarunkowania instytucji świadka anonimowego	185
9.3.1. Przesłanki	185
9.3.2. Wyłączenia podmiotowe	189
9.4. Założenia ustawy o ochronie i pomocy dla pokrzywdzonego i świadka	202
9.5. Karnoprocesowe uwarunkowania instytucji świadka koronnego	208
9.6. Mały świadek koronny	217
9.6.1. Zakres przedmiotowy	217
9.6.2. Zakres podmiotowy	217
9.6.3. Przesłanki stosowania	218
9.7. Śledztwo dziennikarskie	219
9.7.1. Prowokacja dziennikarska	220
9.7.2. Granice śledztwa dziennikarskiego	222
9.7.3. Tajemnica dziennikarska	223

10. Wybrane aspekty stosowania środków przymusu procesowego	225
10.1. Zatrzymanie osoby	226
10.1.1. Ustawa — Kodeks postępowania karnego	226
10.1.2. Ustawa — Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia	236
10.1.3. Ustawa o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi	238
10.1.4. Ustawa o Policji	244
10.1.5. Ustawa o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich	250
10.1.6. Ustawa o cudzoziemcach	255
10.1.7. Wytyczne nr 3 komendanta głównego Policji w sprawie wykonywania czynności dochodzeniowo-śledczych przez policjantów	257
10.1.8. Inne przepisy regulujące problematykę postępowania z osobami zatrzymanymi	258
10.2. Istota i rodzaje środków zapobiegawczych	259
10.2.1. Warunki materialne stosowania środków zapobiegawczych	261
10.2.2. Warunki formalne stosowania środków zapobiegawczych	262
10.2.3. Uchylenie lub zmiana środka zapobiegawczego	262
10.2.4. Tymczasowe aresztowanie	264
10.2.5. Poręczenie (art. 266–274 k.p.k.)	268
10.2.6. Dozór (art. 275 k.p.k.)	271
10.2.7. Opuszczenie lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym (art. 275a k.p.k.)	274
10.2.8. Zawieszenie w czynnościach służbowych (art. 276 k.p.k.)	276
10.2.9. Zakaz zbliżania się do pokrzywdzonego na wskazaną odległość (art. 276a k.p.k.)	276
10.2.10. Zakaz opuszczania kraju (art. 277 k.p.k.)	277
10.2.11. Inne środki przymusu	281
11. Konsensualizm procesowy	287
11.1. Mediacja	287
11.1.1. Wyłączenie mediatora (art. 23a § 3 k.p.k.)	291
11.1.2. Zakres i warunki udostępniania akt sprawy instytucjom i osobom uprawnionym do przeprowadzenia postępowania mediacyjnego	292
11.1.3. Zasady prowadzenia mediacji	293
11.1.4. Sposób prowadzenia mediacji przez mediatora	294
11.1.5. Charakter ugody mediacyjnej	296
11.2. Skazanie bez rozprawy	297
11.3. Dobrowolne poddanie się odpowiedzialności karnej	300
12. Nadzór nad postępowaniem przygotowawczym	305
12.1. Nadzór prokuratora	305
12.2. Sąd w postępowaniu przygotowawczym	315

Zakończenie	319
Bibliografia	385
Literatura	385
Akty prawne	389
Orzecznictwo	393

Wstęp

Prawo karne procesowe — patrząc z perspektywy ostatnich lat — jest jedną z najbardziej dynamicznie modelowanych dziedzin prawa. Świadczą o tym przede wszystkim oznaki dające się zaobserwować w płaszczyźnie normatywnej, w sferze przyjmowanych i uchwalanych aktów prawnych. Co prawda zmiany te miały różny charakter i rozmaity stopień szczególności, niemniej jednak nie służyły stabilizacji rzeczywistości prawnej, jakże istotnej dla środowiska policyjnego, prokuratorskiego i sędziowskiego. *Novum* zawsze bowiem pociąga za sobą nie tylko obawy i naturalną wrogość, ale i problemy z niewłaściwym stosowaniem wdrożonych rozwiązań, wynikające z ograniczeń organizacyjnych lub kadrowych, bądź też nieprawidłowej wykładni. Stroniąc od oceny poszczególnych korektur — jako że wszystkim dotychczasowym nowelizacjom przyświecała idea poprawy sprawności postępowania i czynności, zgodnie z oczekiwaniami społeczeństwa taniego, sprawnego i skutecznego procesu — w charakterze swoistej rekapitulacji zaakcentować należy, że nie chodzi zatem wyłącznie o szybkość postępowania rozumianą jako wartość samą w sobie, ale przede wszystkim o uwzględnienie istoty treści tego prawa.

Podjmując się próby dotrzymania kroku ustawodawcy, oddajemy do rąk Czytelników niniejszą publikację, żywiąc przy tym nadzieję, że okaże się ona przydatna wszystkim, którzy pragną dokonać pewnej syntezy i usystematyzowania wiedzy z zakresu procesu karnego, a w konsekwencji pełniejszego jej wykorzystania w praktyce. Zaproponowana forma, grafiki, tabele i wyliczenia punktowe — w naszym założeniu — mają ułatwić zrozumienie poszczególnych instytucji występujących w polskim procesie karnym.

Pragniemy podkreślić, że układ merytoryczny publikacji stanowi wypadkową założeń teoretycznych i względów dydaktycznych. Wyraża on pewną koncepcję procesu karnego, a zarazem odpowiada potrzebom przekazania określonego zasobu wiedzy na temat prawa karnego procesowego. Przyjęta kompozycja, szczególny nacisk kładąca na stadium postępowania przygotowawczego, nie jest zatem przypadkową. Zawierając, że nakreślone w wydzielonych rozdziałach refleksje ziściły w pełni przyjęty zamysł, niniejszą publikację, z uwagi na jej charakter, kierujemy w szczególności do przedstawicieli organów ścigania. Żywimy przy tym nadzieję, że poruszone w monografii zagadnienia zainteresują także teoretyków pro-

cesu karnego, zaś dla słuchaczy szkoleń i doskonaień zawodowych, realizowanych w naszej Uczelni, oraz studentów staną się niezwykle pomocne w przygotowywaniu się do egzaminów z prawa karnego procesowego.

Zapewne opracowanie to nie odpowie na wszystkie pytania rodzące się w trakcie lektury, niewątpliwie jednak będzie stanowiło inspirację i dobry punkt wyjścia do dalszych poszukiwań.

Wszystkim, którzy skorzystają z opracowania, będziemy wdzięczne za wszelkie uwagi i spostrzeżenia. Chcemy jednocześnie zaznaczyć, że opracowanie jest dziełem zbiorowym, a sposób ujęcia niektórych kwestii jest wynikiem niekiedy burzliwych dyskusji.

Autorki

1. Zagadnienia wstępne

Proces karny to prawnie uregulowana działalność zmierzająca do wykrycia i ustalenia czynu przestępnego i jego sprawcy, do osądzenia go za ten czyn i ewentualnego wykonania kary i innych środków reakcji karnej¹. Przedmiot procesu karnego budził dawniej dyskusję w literaturze prawniczej². Obecnie przyjmuje się, że przedmiotem procesu jest odpowiedzialność karna oskarżonego za zarzucone mu przestępstwo.

W literaturze i orzecznictwie nierzadko zamiennie używane są sformułowania „proces karny” i „postępowanie karne”. Wydaje się jednak, że „postępowanie” oznacza krótsze odcinki procesu bądź jego szczególnie odmiany, co zresztą ma swoje odzwierciedlenie w kodeksie postępowania karnego, ustawodawca bowiem nadał poszczególnym działom takie nazwy, jak: postępowanie przygotowawcze (dział VII), postępowanie odwoławcze (dział IX) czy chociażby postępowanie nakazowe (rozdział 53).

Z kolei przez pojęcie prawa karnego procesowego rozumie się zbiór norm prawnych regulujących proces karny, które spełniają cztery istotne funkcje, a mianowicie funkcje:

- 1) gwarancyjną (procedura ma na celu ochronę podstawowych wartości nadrzędnych, jak: godność, własność, prawa człowieka do intymności itp. oraz ochronę praw jednostki w procesie; normy te są tzw. gwarancjami procesowymi);
- 2) prakseologiczną (procedura jest wynikiem doświadczenia setek lat, dzięki temu ustalone zostały metody najefektywniejszej realizacji celów procesu, tzw. normy celowościowe);
- 3) regulacyjną (normy wyznaczające porządek, ustalające sekwencję czynności, regulujące prawa i obowiązki uczestników procesu, włączające czynności procesowe w odpowiednie formy);

¹ M. Cieślak, *Polska procedura karna. Podstawowe założenia teoretyczne*, Warszawa 1984, s. 9; S. Waltoś, P. Hofmański, *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2020, s. 22.

² Zob. S. Waltoś, P. Hofmański, *Proces karny...*, wyd. cyt., s. 23; Z. Gostyński, S. Zabłocki [w:] R.A. Stefański, S. Zabłocki (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, t. 1, Warszawa 2003–2004, s. 186; S. Waltoś, P. Hofmański, *Proces karny...*, wyd. cyt., s. 22.

- 4) materialnoprawną (wpływ prawa karnego procesowego na zakres uregulowania prawa karnego materialnego oraz realność stosowania tego prawa);
- 5) ochronną uczestników postępowania (odnosi się w szczególności do ochrony pokrzywdzonego i świadka w związku z udziałem w procesie karnym);
- 6) legitymizacyjną (będąca pochodną wskazanych wyżej jej funkcji, która realizuje postulat rzetelnego procesu w zakresie stanowienia i stosowania prawa wobec stron procesowych i innych uczestników procesu)³.

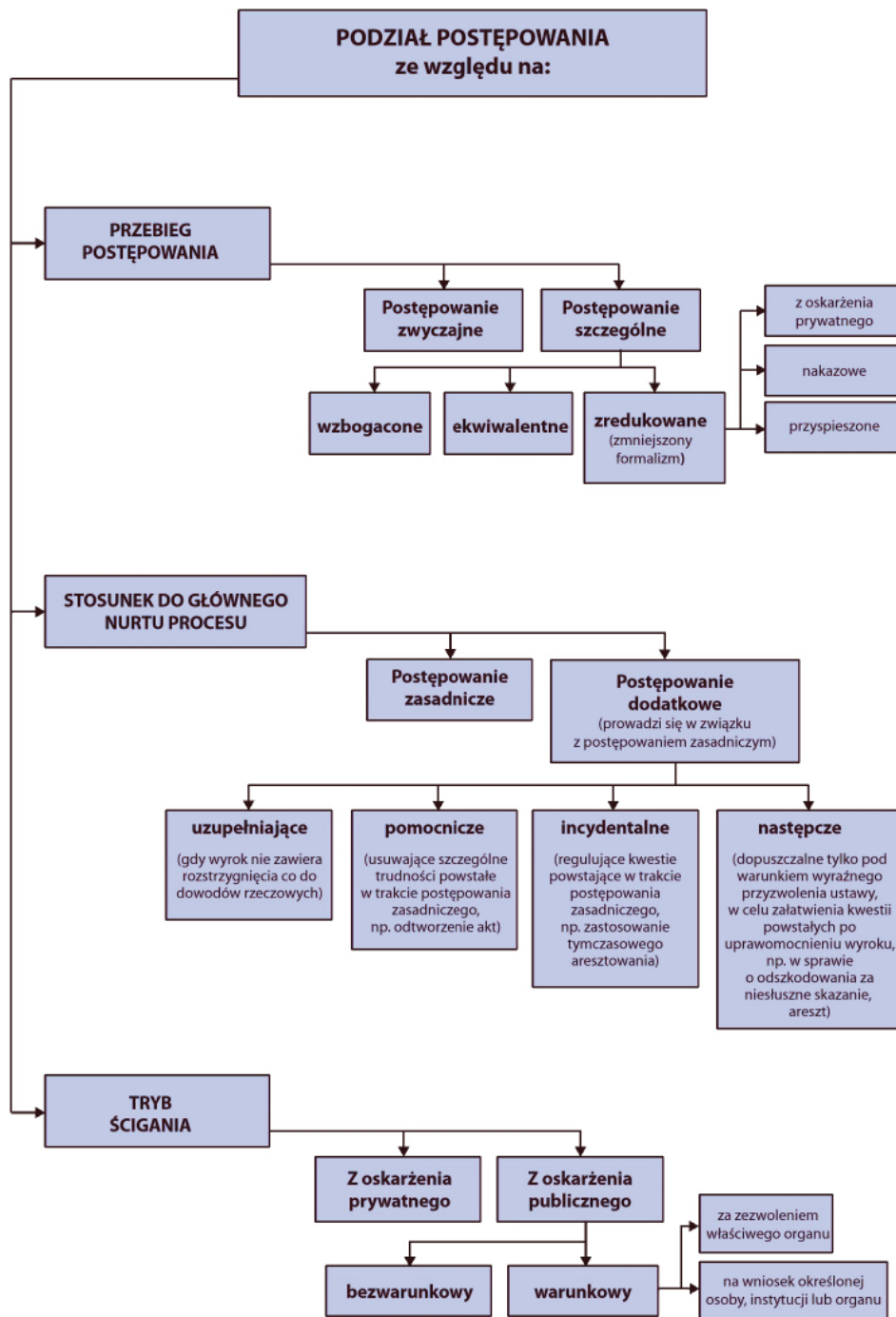
Prawo karne procesowe określa zatem uprawnienia i obowiązki organów procesowych i pozostałych uczestników postępowania oraz normuje warunki, tryb i formy dokonywania czynności procesowych.

„Prawne uregulowanie przebiegu postępowania karnego ma na celu przede wszystkim zapewnienie prawidłowych i skutecznych sposobów ścigania sprawców przestępstw, wyeliminowanie dowolności w działaniu organów procesowych oraz wreszcie właściwe ustalenie pozycji procesowej osób biorących udział w postępowaniu”⁴.

³ C. Kulesza [w:] K. Dudka (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 2020, art. 2.

⁴ T. Grzegorzczak, J. Tylman, *Polskie postępowanie karne*, Warszawa 2003, s. 45.

Rys. 1. Rodzaje postępowań karnych

Źródło: opracowanie własne

2. Systematyka zasad procesowych i ich charakterystyka

Naczelne zasady procesowe to dyrektywy o charakterze ogólnym wyznaczające standardy postępowania w najistotniejszych kwestiach z zakresu procedury karnej.

Klasyfikacja naczelných zasad procesowych:

1. Zasady abstrakcyjne — nie łączymy ich z żadnym konkretnym systemem prawnym, np. zasada skargowości jako idea, by proces był uruchamiany na skutek skargi.
2. Zasady konkretne — czyli w takim sensie, jaki nadał zasadzie ustawodawca w danym systemie procesowym, np. w postępowaniu przygotowawczym zasada inkwizycyjności, w postępowaniu sądowym zaś zasada kontradiktoryjności.

Nie dokonuje się hierarchizacji naczelných zasad procesowych. Trudno byłoby wskazać tylko jedną zasadę oddziałującą zasadniczo na przebieg procesu karnego. Zasady wzajemnie się uzupełniają i wyznaczają jednocześnie model dynamiki procesu karnego. Ponadto umożliwiają dojście do prawdy materialnej oraz wyznaczają reguły postępowania dowodowego. Niektóre z zasad procesowych dotyczą całego procesu karnego, inne tylko niektórych jego etapów (np. zasada ścigania z urzędu).

2.1. Zasada prawdy materialnej — art. 2 § 2 k.p.k.

Treść zasady: Podstawę wszelkich rozstrzygnięć powinny stanowić prawdziwe ustalenia faktyczne.

Zasada prawdy materialnej jest fundamentalną zasadą procesu, nadrzędną w stosunku do innych zasad także dążących do realizacji prawdy materialnej, takich jak np. zasada ustności, bezpośredniości, swobodnej oceny dowodów. Wskazuje ona, że organy procesowe powinny wszystkich rozstrzygnięć dokonywać na podstawie prawdziwych ustaleń faktycznych. Prawdziwych, a zatem zgodnych z rzeczywistością. Zatem jest to zasada adresowana do organów procesowych. Ustalenia faktyczne, o których stanowi przepis, mogą mieć formę procesową i pozaprocessową. Ustalenia pro-

cesowe dokonywane są na podstawie przeprowadzanych czynności procesowych oraz stanowiących podstawę do podejmowania decyzji przez organ procesowy. Natomiast ustalenia pozaprocesowe to ustalenia w ramach czynności operacyjno-rozpoznawczych⁵. Tym samym w procesie karnym ustalane są okoliczności zdarzenia, jego uczestnicy, motywy działania sprawcy, sposób działania itp. W efekcie na podstawie przeprowadzonych dowodów dokonywane są ustalenie zmierzające do wykrycia prawdy o zdarzeniu. Innymi słowy dokonywana jest w postępowaniu karnym rekonstrukcja zdarzenia, przy pomocy środków dowodowych. Istota omawianej zasady aktualizuje się w postępowaniu sądowym, gdyż to co zostanie w postępowaniu przed sądem udowodnione, zyskuje walor zgodności z prawdą⁶.

„Zasada prawdy materialnej obowiązuje na wszystkich etapach postępowania, ale jest szczególnie ważna w postępowaniu sądowym przy podejmowaniu decyzji o winie i odpowiedzialności oskarżonego”⁷.

Fundamentalne gwarancje zasady prawdy materialnej w postępowaniu sądowym to:

- 1) koncentracja czasowa i miejscowa postępowania w czasie rozprawy sądowej;
- 2) system środków zaskarżenia decyzji procesowych, wprowadzenie zwyczajnych środków zaskarżenia (zażalenie, apelacja) oraz nadzwyczajnych środków zaskarżenia (kasacja, wznowienie postępowania);
- 3) aktywny udział stron procesowych w postępowaniu;
- 4) kontrola sądowa postępowania przygotowawczego;
- 5) kolegialność sądu;
- 6) realizacja czynności dowodowych na podstawie doświadczenia i wskazań nauki.

Oprócz gwarancji wynikających z zasady prawdy materialnej istnieją też ograniczenia. Należy bowiem uwzględnić w dążeniu do poznania prawdziwego stanu faktycznego interesy podmiotów uczestniczących w procesie. Zaliczamy do nich:

- 1) prawomocność orzeczenia, a więc niepodważanie wyroków prawomocnych;
- 2) humanitaryzm procesu — przestrzeganie praw podmiotowych jednostki, co znajduje odzwierciedlenie w ograniczeniach dotyczących zatrzymania osoby, przeszukania pomieszczeń, poddawania obserwacji w zakładzie psychiatrycznym;

⁵ S. Waltoś, P. Hofmański, *Proces karny...*, wyd. cyt., s. 228.

⁶ K. Dudka, H. Paluszkiwicz, *Postępowanie karne*, Warszawa 2021, s. 150–152.

⁷ C. Kulesza [w:] K. Dudka (red.), *Kodeks postępowania...*, wyd. cyt., art. 2.

- 3) istnienie zakazów dowodowych chroniących tajemnice;
- 4) immunitety procesowe;
- 5) zakaz *reformationis in peius*;
- 6) zakończenie postępowania w rozsądnym terminie;
- 7) ograniczenia faktyczne interpretowane w aspekcie zapewnienia efektywności postępowania, jako umiejętności i doświadczenie prowadzącego postępowanie i innych osób zaangażowanych w ujawnienie, ocenę dowodów, a także czynników obiektywnych takich jak stan zachowania śladów przestępstwa⁸.

2.2. Zasada obiektywizmu — art. 4 k.p.k.

Treść zasady: *Organy prowadzące postępowanie karne są obowiązane badać oraz uwzględniać okoliczności przemawiające zarówno na korzyść, jak i na niekorzyść oskarżonego.*

Zasada ta odnosi się do organów procesowych, które powinny badać oraz uwzględniać okoliczności przemawiające zarówno na korzyść, jak i na niekorzyść oskarżonego. Zatem organy procesowe powinny dołożyć wszelkich starań, aby przestrzeganie omawianej zasady stało się rzeczywiste, tj.:

- 1) ocenić rzetelnie cały materiał dowodowy;
- 2) działać bez uprzedzeń, nie ulegać naciskom;
- 3) przestrzegać reguł ujętych w kodeksie postępowania karnego dotyczących wyłączenia podmiotowego od udziału w postępowaniu.

Skutecznej realizacji zasady obiektywizmu służy reguła wyłączeń podmiotowych:

1. Wyłączenie sędziego z mocy prawa (*iudex inhabilis*) — staje się on niezdolny do orzekania, jeśli zajdą wskazane w art. 40 § 1 i 3 oraz art. 517g § 3 k.p.k. warunki:
 - a) sprawa dotyczy tego sędziego bezpośrednio;
 - b) jest małżonkiem strony lub pokrzywdzonego albo ich obrońcy, pełnomocnika lub przedstawiciela ustawowego albo pozostaje we wspólnym pożyciu z jedną z tych osób;
 - c) jest krewnym lub powinowatym w linii prostej, a w linii bocznej aż do stopnia pomiędzy dziećmi rodzeństwa osób wymienionych w art. 40 § 1 pkt 2 k.p.k. albo jest związany z jedną z tych osób węzłem przysposobienia, opieki lub kurateli;

⁸ S. Waltoś, P. Hofmański, *Proces karny...*, wyd. cyt., s. 233–234.

- d) był świadkiem czynu, o który sprawa się toczy, albo w tej samej sprawie był przesłuchany w charakterze świadka lub występował jako biegły;
 - e) brał udział w sprawie jako prokurator, obrońca, pełnomocnik, przedstawiciel ustawowy strony, albo prowadził postępowanie przygotowawcze;
 - f) brał udział w wydaniu zaskarżonego orzeczenia lub wydał zaskarżone zarządzenie;
 - g) brał udział w wydaniu orzeczenia, które zostało uchylone;
 - h) brał udział w wydaniu orzeczenia, co do którego wniesiono sprzeciw;
 - i) prowadził mediację;
 - j) brał udział w wydaniu orzeczenia objętego wnioskiem o wznowienie lub zaskarżonego w trybie kasacji, lub objętego skargą nadzwyczajną — w takich przypadkach nie może orzekać co do tego wniosku, kasacji lub skargi;
 - k) w postępowaniu przyspieszonym, gdy wystąpiła okoliczność uzasadniająca możliwość wymierzenia oskarżonemu kary powyżej 2 lat pozbawienia wolności, brał udział w wydaniu postanowienia o przekazaniu sprawy prokuratorowi w celu przeprowadzenia postępowania przygotowawczego na zasadach ogólnych — sędzia, który brał udział w wydaniu takiego postanowienia, jest z mocy prawa wyłączony od dalszego udziału w sprawie.
2. Wyłączenie sędziego na wniosek (*iudex suspectus*), gdy istnieje okoliczność tego rodzaju, że mogłaby wywołać uzasadnioną wątpliwość co do jego bezstronności w danej sprawie. Wyłączenie następuje, na żądanie sędziego, z urzędu lub na wniosek strony. Tryb wyłączenia sędziego reguluje art. 42 k.p.k.
 3. Wyłączenie ławników i referendarzy sądowych (art. 44 k.p.k.) z tych samych przyczyn co sędziego.
 4. Wyłączenie protokolanta i stenografa (art. 146 § 1 k.p.k.) z tych samych powodów co sędziego.
 5. Wyłączenie prokuratora, innych oskarżycieli publicznych i innych osób prowadzących postępowania przygotowawcze. W tym przypadku stosuje się odpowiednio art. 40 § 1 pkt 1–4, 6, 10 oraz art. 40 § 2, art. 41 i 42 k.p.k., a więc tylko część przepisów dotyczących wyłączenia sędziego (art. 47 k.p.k.).
 6. Wyłączenie mediatora (art. 23a § 3 k.p.k.).
 7. Wyłączenie biegłego, specjalisty, tłumacza — nie mogą być biegłymi osoby wymienione w art. 178, 182, 185 lub jeśli odnoszą się

do nich przyczyny wyłączenia z art. 40 § 1 pkt 1–3 i 5 k.p.k. oraz osoby wezwane w charakterze świadków, a także osoby, które były świadkami czynu (tak więc zarówno świadkowie w znaczeniu procesowym, jak i faktycznym).

8. Wyłączenie osoby powołanej do przeprowadzenia wywiadu środowiskowego (art. 214 § 8 k.p.k.) z tych samych przyczyn co sędziego.

Powody wyłączenia trwają mimo ustania uzasadniającego je małżeństwa, wspólnego pożycia, przysposobienia, opieki lub kurateli.

Skutkiem prowadzenia przez wyżej wymienione podmioty czynności procesowych, bądź brania w nich udziału, pomimo wystąpienia przesłanek wyłączenia nie jest ich bezskuteczność. Może to jednak stanowić bezwzględny przyczynę odwoławczą (art. 439 § 1 pkt 1 k.p.k. — w wydaniu orzeczenia brała udział osoba nieuprawniona lub niezdolna do orzekania bądź podlegająca wyłączeniu na podstawie art. 40). Jeżeli zaś ujawnią się przesłanki wyłączenia biegłego lub specjalisty, wydana przez nich opinia bądź przeprowadzona czynność nie stanowią dowodu. Wówczas na miejsce wyłączonego biegłego lub specjalisty powołuje się innego biegłego lub specjalistę (art. 196 § 2 k.p.k.).

2.3. Zasada domniemania niewinności — art. 5 § 1 k.p.k.

Treść zasady: *Oskarżonego uważa się za niewinnego, dopóki wina jego nie zostanie udowodniona i stwierdzona prawomocnym wyrokiem.*

Jest to zasada konstytucyjna, bowiem art. 42 ust. 3 Konstytucji stanowi: „Każdego uważa się za niewinnego, dopóki jego wina nie zostanie stwierdzona prawomocnym wyrokiem sądu”⁹.

Zasada ta ulega wzruszeniu w przypadku udowodnienia winy i stwierdzenia jej prawomocnym wyrokiem, co następuje w drodze:

- 1) wydania prawomocnego wyroku skazującego oskarżonego (również w wyroku nakazowym),
- 2) prawomocnego wyroku warunkowo umarzającego postępowanie¹⁰.

Zakres tej zasady obejmuje już etap postępowania przygotowawczego, a także odnosi się do czynności procesowych realizowanych na jego przedpolu. Nawet w sytuacji, gdy osoba zostanie zatrzymana przez policję na gorącym uczynku popełnienia przestępstwa obowiązuje zasada domniema-

⁹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r., DzU z 1997 r., nr 78, poz. 483 z późn. zm.

¹⁰ S. Waltoś, P. Hofmański, *Proces karny...*, wyd. cyt., s. 256.

nia niewinności. Obalenie domniemania niewinności może nastąpić tylko po udowodnieniu oskarżonemu winy i stwierdzeniu jej przez sąd.

Konsekwencje domniemania niewinności są następujące:

- 1) obowiązek udowodnienia winy spoczywa na oskarżycielu,
- 2) oskarżony nie ma obowiązku dowodzenia swojej niewinności ani dostarczania dowodów na swoją niekorzyść (czyli może przyjąć postawę bierną),
- 3) oskarżony ma prawo do odmowy składania wyjaśnień (co nie może być traktowane jako okoliczność obciążająca).

Jeżeli oskarżenie nie zostało dostatecznie udowodnione, istnieje konieczność wydania wyroku uniewinniającego.

Zasada ta ma również aspekty pozaprocesowe wyrażone m.in. w art. 13 ust. 1 prawa prasowego¹¹: nie wolno wypowiadać w prasie opinii co do rozstrzygnięcia w postępowaniu sądowym przed wydaniem orzeczenia w pierwszej instancji.

2.4. Zasada *in dubio pro reo* — art. 5 § 2 k.p.k.

Treść zasady: *Niedające się usunąć wątpliwości rozstrzyga się na korzyść oskarżonego.*

Powyższa zasada jest ściśle związana z zasadą domniemania niewinności i odnosi się do każdego z etapów postępowania, a więc zarówno postępowania przygotowawczego, jak i sądowego oraz odwoławczego. Powyższa reguła, będzie miała zastosowanie, gdy organ procesowy po podjęciu wszelkich prób ustalenia prawdziwego stanu rzeczy i dokonaniu oceny dowodów nadal uzna, że istnieją nieusuwalne wątpliwości, które muszą mieć charakter realny, konkretny, uniemożliwiający wykreowanie bezspornego sędziowskiego przekonania. Oznacza to, że ilekroć istnieją podstawy do rozstrzygnięcia wątpliwości za pomocą czynności procesowych, należy bezwzględnie ich dokonać¹². Ustawodawca podkreśla tym samym znaczenie postępowania dowodowego. Rozstrzygnięcie sprawy może bowiem nastąpić po przeprowadzeniu rzetelnego postępowania dowodowego, w trakcie którego dokonano prawdziwych ustaleń faktycznych. „Stwierdzenie istnienia

¹¹ Ustawa z 26 stycznia 1984 r. — Prawo prasowe, tekst jedn. DzU z 2018 r., poz. 1914.

¹² A. Sakowicz (red.), K.T. Boratyńska, P. Czarnecki, A. Górski, M. Królikowski, A. Sakowicz, M. Warchoł, A. Ważny, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 2018, s. 41.

stanu »niedających się usunąć wątpliwości« zależy od rezultatów analizy dowodów, prowadzonej z respektowaniem kryteriów ocen wskazanych w art. 4 k.p.k. oraz art. 7 k.p.k., i w tym znaczeniu stan ten daje się zobiektywizować. Nie jest natomiast możliwe ustalenie jego istnienia (i stwierdzanie naruszenia art. 5 § 2 k.p.k.) wyłącznie w oparciu o oceny i subiektywne przekonania wyrażane w polemice z ustaleniami faktycznymi sądu, w istotnej mierze w celu wprowadzenia tej polemiki do postępowania odwoławczego. Nawet istnienie różnych wersji zdarzenia nie jest równoznaczne z możliwością automatycznego stwierdzenia takiego stanu i zobowiązuje sąd do dokonania ustaleń w granicach swobodnej oceny dowodów¹³.

Podkreślić należy, że zasada ta ma zastosowanie nie tylko do wątpliwości faktycznych, ale także prawnych. Kilka słów komentarza poświęcić należy wątpliwościom prawnym, które odnoszą się do wykładni prawa. Organ procesowy zobligowany jest, w przypadku wątpliwości prawnych, dokonać wykładni przepisu przy zastosowaniu wszystkich metod wykładni dopiero, gdy żadna z metod wykładni nie rozwieje wątpliwości, rozstrzygnąć sprawę na korzyść oskarżonego. Wykładnia każdego przepisu powinna być jednolita. Natomiast w kwestii ustaleń faktycznych przywołać należy stanowisko judykatury. Sąd wyraził pogląd, że „Dla oceny, czy nie został naruszony zakaz *in dubio pro reo* (art. 5 § 2 k.p.k.) nie są miarodajne wątpliwości zgłaszane przez stronę, ale to jedynie, czy orzekający sąd powziął wątpliwości, co do treści ustaleń faktycznych i wobec braku możliwości ich usunięcia rozstrzygnął je na niekorzyść oskarżonego, względnie czy w realiach sprawy wątpliwości takie powinien był powziąć¹⁴.”

2.5. Zasada prawa do obrony — art. 6 k.p.k.

Treść zasady: *Oskarżonemu przysługuje prawo do obrony, w tym prawo do korzystania z pomocy obrońcy, o czym należy go pouczyć.*

Z zasady tej wyraźnie wybrzmiewa dualizm odnoszący się do podziału na obronę materialną i formalną.

Materialne prawo do obrony obejmuje wszystkie te działania procesowe, które może podejmować oskarżony, organ procesowy i inne pod-

¹³ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z 18 listopada 2019 r., II AKa 144/19, LEX nr 3103411; zob. także postanowienie Sądu Najwyższego z 4 sierpnia 2020 r., V KK 324/19, LEX nr 3126995.

¹⁴ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z 25 listopada 2019 r., II AKa 264/18, LEX nr 3056290.

mioty w granicach wyznaczonych przez przepisy prawa i w celu ochrony interesów oskarżonego w procesie. Oskarżony ma zatem:

- 1) pełną inicjatywę dowodową, jest uprawniony do składania wniosków dowodowych np. o przesłuchanie świadka czy przeprowadzenie wykrywczej czynności dowodowej jak choćby przeszukania, zatrzymania rzeczy;
- 2) prawo do aktywnego uczestniczenia w czynnościach procesowych, które jest jednak ograniczone do postępowania przygotowawczego;
- 3) prawo do wnoszenia środków zaskarżenia (wywoływanie kontroli instancyjnej), zażalenia przysługują np. na decyzje organu procesowego o umorzeniu czy zawieszeniu postępowania;
- 4) możliwość wypowiedzania się przy okazji prowadzonych czynności dowodowych;
- 5) prawo do składania wyjaśnień, odmowy składania wyjaśnień czy odmowy odpowiedzi na zadawane podczas przesłuchania pytania.

W zakresie obrony materialnej znaczenie ma przepis art. 74 § 1 k.p.k., który stanowi, że oskarżony nie ma obowiązku dowodzenia swojej niewinności ani obowiązku dostarczania dowodów na swoją niekorzyść.

Formalne prawo do obrony natomiast to uprawnienie polegające na tym, że oskarżony już na etapie postępowania przygotowawczego może korzystać z fachowej pomocy obrońcy, który jest jego przedstawicielem procesowym. Nie może on jednakże podejmować działań niekorzystnych dla swojego klienta. Prawo do korzystania z obrońcy polega również na tym, że kodeks postępowania karnego pozostawia oskarżonemu możliwość dokonania swobodnego wyboru obrońcy. W myśl art. 83 k.p.k. oskarżony może wybrać sobie na własny koszt obrońcę, któremu udziela upoważnienia do obrony. Forma tego upoważnienia może być pisemna lub przez oświadczenie złożone do protokołu organu prowadzącego postępowanie np. protokołu przesłuchania. Jeżeli oskarżony jest pozbawiony wolności obrońcę może ustanowić inna osoba. Zatem jest to pojęcie szersze niż osoba najbliższa.

Ustawodawca przewidział także w określonych przypadkach obronę obowiązkową. Przesłanki tej obrony reguluje art. 79 § 1 i 2 k.p.k. W myśl przepisów oskarżony musi mieć obrońcę, gdy:

- 1) nie ukończył 18 lat;
- 2) jest głuchy;
- 3) jest niemy;
- 4) jest niewidomy;
- 5) zachodzi uzasadniona wątpliwość, czy jego zdolność rozpoznania znaczenia czynu lub kierowania swoim postępowaniem nie była w czasie popełnienia tego czynu wyłączona lub w znacznym stopniu ograniczona;

- 6) zachodzi uzasadniona wątpliwość, czy stan jego zdrowia psychicznego pozwala na udział w postępowaniu lub prowadzenie obrony w sposób samodzielny oraz rozsądny;
- 7) sąd uzna to za niezbędne ze względu na inne okoliczności utrudniające obronę;

a także w postępowaniu przed sądem okręgowym rozpatrującym sprawę w pierwszej instancji, jeżeli oskarżonemu zarzuca się zbrodnię (art. 80 k.p.k.).

W pewnych sytuacjach kodeks postępowania karnego przewiduje przypadki wyznaczenia oskarżonemu obrońcy z urzędu. Podejrzany, który nie ma obrońcy z wyboru, może żądać, aby wyznaczono mu obrońcę z urzędu, jeżeli wykaże, że znajduje się w takiej sytuacji materialnej czy rodzinnej, iż nie jest w stanie ponieść kosztów obrony z wyboru bez uszczerbku dla niezbędnego utrzymania siebie i rodziny (art. 78 § 1 k.p.k.). Między obrońcą z wyboru a obrońcą z urzędu istnieje stosunek subsydiarności. Oskarżony może mieć maksymalnie trzech obrońców.

2.6. Zasada swobodnej oceny dowodów — art. 7 k.p.k.

Treść zasady: Organy postępowania kształtują swe przekonanie na podstawie wszystkich przeprowadzonych dowodów, ocenianych swobodnie z uwzględnieniem zasad prawidłowego rozumowania oraz wskazań wiedzy i doświadczenia życiowego.

Zasada ta jest adresowana do wszystkich organów prowadzących postępowanie karne. Wynika z niej, że ocena poszczególnych dowodów należy do organu prowadzącego, w danej fazie, postępowanie. Ocena ta kształtowana jest na podstawie wszystkich zebranych dowodów. Jest ona oceną swobodną z uwzględnieniem:

- 1) zasad prawidłowego rozumowania,
- 2) wskazań wiedzy,
- 3) doświadczenia życiowego.

Zasady prawidłowego rozumowania wyznaczają reguły logiki formalnej, wskazujące na metody dedukcyjne¹⁵ (wnioskowanie ze znanych racji o następstwie) i redukcyjne (wnioskowanie ze znanego następstwa o ra-

¹⁵ Zob. więcej A. Malinowski (red.), S. Lewandowski, H. Machińska, A. Malinowski, J. Petzel, *Logika dla prawników*, Warszawa 2019, s. 182–200. Przykładem rozumowania dedukcyjnego może być zdanie „jeżeli X jest sędzią” to oznacza że „X jest pełnoletni”. Zatem wniosek wynika logicznie z przesłanek. W odniesieniu do błędów we wnioskowaniach. A. Malinowski (red.), S. Lewandowski, H. Machińska, A. Malinowski, J. Petzel, *Logika dla...*, wyd. cyt., s. 200–203.

cjach). Drugim kryterium oceny dowodów są wskazania wiedzy w chwili orzekania o świecie i zachodzących w nim zjawiskach np. jakie miasto jest aktualnie stolicą Polski. Nie chodzi tu tylko o tak oczywiste kwestie, ale o zasób wiedzy przeciętnie wykształconego człowieka. Natomiast, w przypadku gdy organ procesowy chciałby uzyskać szerszą wiedzę zasięga opinii biegłego (przesłanki zasięgnięcia dowodu z opinii biegłego precyzuje art. 193 k.p.k.)¹⁶. Wreszcie przesłanka jaką jest doświadczenie życiowe to ogół wiadomości zdobytych na podstawie obserwacji, znajomości życia i ludzi¹⁷.

Wyróżnia się ocenę dowodów:

- 1) aprioryczną, która oznacza badanie dopuszczalności i możliwości wprowadzenia danego dowodu do procesu karnego;
- 2) aposterioryczną, która jest dokonywana po przeprowadzeniu dowodów.

Przeciwstawnie do swobodnej oceny dowodów wyróżnia się też legalną (ustawową) ocenę dowodów. Obecnie nie jest stosowana. Polegała ona na tym, że w ustawie były zawarte wiążące organy reguły dotyczące oceny poszczególnych dowodów.

W polskim systemie procesowym obowiązuje system swobodnej, lecz kontrolowanej oceny dowodów. Do przejawów takiej oceny zalicza się:

- 1) konieczność sporządzenia uzasadnień orzeczeń przez organ procesowy, który wcześniej dokonał oceny dowodów i podjął na tej podstawie decyzję. Organ ten musi wyjaśnić jednocześnie swoją ocenę dowodów, czyli jakie fakty uznał za udowodnione, jakich nie przyjął i dlaczego, które zeznania świadków uznał za wiarygodne;
- 2) kontrolę swobodnej oceny dowodów (dokonanej przez organ pierwszej instancji) przez organ rozpoznający środek odwoławczy.

2.7. Zasada ścigania z urzędu — art. 9 k.p.k.

Treść zasady: *Organy procesowe prowadzą postępowanie i dokonują czynności z urzędu, chyba że ustawa uzależnia je od wniosku określonej osoby, instytucji lub organu albo od zezwolenia władzy.*

Zgodnie z zasadą wyrażoną w art. 9 § 1 k.p.k. organy procesowe (w tym policja, ABW, CBA) prowadzą postępowanie i dokonują czynności

¹⁶ K. Dudka, H. Paluszkiwicz, *Postępowanie karne...*, wyd. cyt., s. 154.

¹⁷ A. Sakowicz (red.), K.T. Boratyńska, P. Czarnecki, A. Górski, M. Królikowski, A. Sakowicz, M. Warchoł, A. Ważny, *Kodeks postępowania...*, wyd. cyt., s. 56.

z urzędu, chyba że ustawa uzależnia je od wniosku określonej osoby, instytucji lub organu albo od zezwolenia władzy. W kontekście omawianej zasady warto również nadmienić, że strony i inne osoby bezpośrednio zainteresowane mogą składać wnioski o dokonanie tych czynności, które organ może lub ma obowiązek podejmować z urzędu (art. 9 § 2 k.p.k.).

Zasada ścigania z urzędu statuuje obowiązek organu procesowego, który podejmuje czynności bez uprzedniej inicjatywy, np. strony. Wyjątek od zasady działania z urzędu stanowią czynności podejmowane na wniosek (organu procesowego, strony, innego podmiotu) albo, których wykonanie uzależnione jest od uzyskania zezwolenia władzy będącego warunkiem ścigania.

Można wskazać np. czynności, których wykonanie przez organ procesowy jest uzależnione od otrzymania polecenia innego organu procesowego, uzyskania wniosku, żądania określonej osoby, instytucji, organu, w tym:

- 1) na wniosek sądu rejonowego, przekazanie sprawy przez sąd apelacyjny do rozpoznania sądowi okręgowemu (art. 25 § 2 k.p.k.);
- 2) przekazanie przez sąd wyższego rzędu nad sądem właściwym sprawy innemu sądowi równorzędnemu, jeżeli większość osób, które należy wezwać na rozprawę, zamieszkuje blisko tego sądu, a z dala od sądu właściwego (art. 36 k.p.k.);
- 3) przekazanie przez Sąd Najwyższy z inicjatywy sądu właściwego sprawy do rozpoznania innemu sądowi równorzędnemu, jeżeli wymaga tego dobro wymiaru sprawiedliwości (art. 37 k.p.k.), przy czym od 1 października 2023 r. inicjatywa w tym zakresie przynależna jest także prokuratorowi, w takich przypadkach właściwy sąd przekazywać będzie przedmiotowy wniosek prokuratora wraz z aktami sprawy, w terminie 14 dni od dnia jego otrzymania do rozpoznania Sądowi Najwyższemu, przedstawiając w tym zakresie własne stanowisko;
- 4) wyłączenie sędziego na wniosek (art. 42 k.p.k.);
- 5) na żądanie strony powtórzenie czynności dowodowej dokonanej przez osobę podlegającą wyłączeniu (art. 48 § 2 k.p.k.);
- 6) na żądanie podejrzanego wyznaczenie mu obrońcy z urzędu (art. 78 § 1, art. 81 § 2 k.p.k.);
- 7) na wniosek obrońcy wyznaczenie zastępstwa procesowego (art. 84 § 2 k.p.k.);
- 8) zgłoszenie przedstawiciela organizacji społecznej do udziału w postępowaniu (art. 90 k.p.k.);
- 9) na wniosek strony oraz osób niebędących stronami przywrócenie terminu zawitego (art. 126 k.p.k.);

- 10) na żądanie osoby biorącej udział w czynności procesowej odczytanie fragmentów ich wypowiedzi wciągniętych do protokołu (art. 148 § 4 k.p.k.);
- 11) na wniosek strony oraz osoby mającej w tym interes prawny sprostowanie protokołu (art. 152 k.p.k.);
- 12) na wniosek stron, obrońców, pełnomocników i przedstawicieli ustawowych wydanie kopii dokumentów z akt sprawy (art. 156 § 2 k.p.k.);
- 13) na żądanie oskarżonego lub jego obrońcy umożliwienie złożenia oskarżonemu wyjaśnień na piśmie (art. 176 § 1 k.p.k.);
- 14) na żądanie świadka przesłuchanie go z wyłączeniem jawności (art. 183 § 2 k.p.k.);
- 15) na wniosek psychiatrów powołanie do udziału w wydaniu opinii biegłych innych specjalności (art. 202 § 2 k.p.k.);
- 16) w razie zgłoszenia przez biegłych dokonanie obserwacji oskarżonego w zakładzie leczniczym (art. 203 § 1 k.p.k.);
- 17) na wniosek osoby doręczenie jej postanowienia w przedmiocie zatwierdzenia przeszukania (art. 229 k.p.k.);
- 18) na wniosek prokuratora zatwierdzenie przez sąd kontroli i utrwalania rozmów telefonicznych (art. 237 § 2 k.p.k.);
- 19) na żądanie zatrzymanego umożliwienie mu kontaktu z adwokatem (art. 245 § 1 k.p.k.);
- 20) na wniosek prokuratora stosowanie w postępowaniu przygotowawczym tymczasowego aresztowania (art. 250 § 2 k.p.k.);
- 21) na wniosek pracodawcy, szkoły, uczelni, organizacji społecznej przyjęcie poręczenia społecznego (art. 271 § 1 k.p.k.);
- 22) na wniosek prokuratora stosowanie kary porządkowej aresztowania (art. 290 § 1 k.p.k.);
- 23) na żądanie podejrzanego przesłuchanie go z udziałem ustanowionego obrońcy (art. 301 k.p.k.);
- 24) na żądanie podejrzanego podanie mu ustnie podstaw zarzutów (art. 313 § 3 k.p.k.);
- 25) na żądanie osoby, która złożyła wniosek o ściganie, wyłączenie jawności rozprawy (art. 360 § 1 pkt 3 k.p.k.);
- 26) wnioski składane w trybie art. 335 k.p.k. (skazanie bez rozprawy) i 387 k.p.k. (dobrowolne poddanie się odpowiedzialności karnej);
- 27) na wniosek pokrzywdzonego, strony, podmiotu określonego w art. 416 k.p.k. sporządzenie uzasadnienia wyroku (art. 422 § 1 k.p.k.);
- 28) na żądanie pokrzywdzonego przyjęcie przez policję skargi o przestępstwie ściganym z oskarżenia prywatnego (art. 488 § 1 k.p.k.);

- 29) prośba o ułaskawienie skazanego wnoszona przez: skazanego, osobę uprawnioną do składania na jej korzyść środków odwoławczych, krewnych w linii prostej, przysposabiającego lub przysposobionego, rodzeństwo, małżonka, osobę pozostającą ze skazanym we wspólnym pożyciu (art. 560 § 1 k.p.k.)¹⁸.

2.8. Zasada legalizmu — art. 10 k.p.k.

Treść zasady: Organ powołany do ścigania przestępstw jest obowiązany do wszczęcia i przeprowadzenia postępowania przygotowawczego, a oskarżyciel publiczny także do wniesienia i popierania oskarżenia o czyn ścigany z urzędu.

Organy powołane do ścigania przestępstw nie tylko są uprawnione do wszczęcia postępowania karnego, jego prowadzenia, podjęcia właściwych decyzji kończących postępowanie przygotowawcze, a oskarżyciel publiczny do wniesienia do sądu oskarżenia i popierania go przez sądem (o czyn ścigany z urzędu), lecz także mają taki obowiązek. Adresatem tej zasady są organy procesowe, w tym Policja. Konsekwentnie ustawodawca wskazał, że nikt nie może być zwolniony od odpowiedzialności za przestępstwo, poza wypadkami wskazanymi w ustawie lub w prawie międzynarodowym. Nieistotne jest zatem, kim jest sprawca, jaki ma status społeczny czy majątkowy.

Ponieważ działanie zasady legalizmu ograniczone zostało do czynów ściganych z urzędu, odstępstwem od tej zasady są:

1. Przestępstwa ścigane z oskarżenia prywatnego — w tej kategorii przestępstw (w kodeksie karnym to przestępstwa z art. 157 § 4 w zw. z § 2 i 3, art. 212, 216 oraz 217) ustawodawca pozostawia pokrzywdzonemu swobodę w przedmiocie podjęcia decyzji o złożeniu skargi. Zgodnie z treścią art. 60 k.p.k. prokurator może, jeżeli uzna, że wymaga tego ochrona praworządności lub interes społeczny (przy czym nie chodzi tu tylko o sam czyn, lecz i o okoliczności dotyczące osoby pokrzywdzonej), ingerować w toczące się postępowanie oraz z własnej inicjatywy wszcząć postępowanie karne. Postępowanie toczy się wówczas z urzędu.
2. Przestępstwa ścigane na wniosek pokrzywdzonego (bezwzględnie wnioskowe i względnie wnioskowe). Proces jest uruchamiany z mo-

¹⁸ P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, *Kodeks postępowania karnego*, t. 1, *Komentarz do art. 1–296*, Warszawa 2004, s. 78–80.

mentem złożenia wniosku przez pokrzywdzonego. Z chwilą złożenia wniosku dalsze postępowanie toczy się z urzędu. Pokrzywdzony nie może domagać się ścigania tylko wybranych osób. Wszystkie osoby, które brały udział w przestępstwie, są objęte ściganiem. Wynika to z zasady niepodzielności podmiotowej wniosku o ściganie. W przypadku osób najbliższych składający wniosek może te osoby wyłączyć spod ścigania. Wniosek o ściganie może być imienny, gdy pokrzywdzony jest w stanie podać dane sprawcy, lub pokrzywdzony może złożyć wniosek o ściganie sprawcy nieznanego.

Ustawą z 19 lipca 2019 r. o zmianie ustawy — Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw dodano do art. 12 § 1a w brzmieniu „Uzyskanie wniosku o ściganie należy do oskarżyciela. Jeżeli powodem uzyskania wniosku jest wyłącznie uprzedzenie przez sąd stron o możliwości zakwalifikowania czynu według innego przepisu prawnego, przewidującego ściganie na wniosek, uzyskanie wniosku o ściganie należy do sądu”¹⁹. Modyfikacji wymieniona ustawa uległa ponadto w § 3 wymienionego przepisu, który otrzymał brzmienie: „Wniosek może być cofnięty w postępowaniu przygotowawczym za zgodą prokuratora, a w postępowaniu sądowym za zgodą sądu — aż do zamknięcia przewodu sądowego na pierwszej rozprawie głównej. W sprawach, w których akt oskarżenia wniosł oskarżyciel publiczny, cofnięcie wniosku po rozpoczęciu przewodu sądowego jest skuteczne, jeżeli nie sprzeciwi się temu oskarżyciel publiczny obecny na rozprawie lub posiedzeniu. Ponowne złożenie wniosku jest niedopuszczalne”²⁰.

Nowelizacja przepisu w § 1a wskazała podmiot uprawniony do uzyskania wniosku o ściganie. Jest to prokurator w postępowaniu przygotowawczym, a na etapie postępowania sądowego sąd. Wskazany tu sąd powstaje jedynie w sytuacjach, w których uzyskanie wniosku o ściganie wynika wyłącznie z uprzedzenia stron o możliwości zakwalifikowania czynu na podstawie innego przepisu, przewidującego ściganie na wniosek. W takiej sytuacji sąd występuje z pytaniem do uprawnionego czy chce taki wniosek złożyć²¹.

Ustawą z 7 lipca 2022 r. o zmianie ustawy — Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (DzU z 2022 r., poz 2600) dodano do art. 12 § 4, który zaczął obowiązywać 1 października 2023 r., a dotyczy przestępstwa z art. 190 § 1 k.k. (groźba karalna). Otóż w sprawach o przestępstwo z art. 190 § 1 k.k. można wszcząć i prowadzić postępowanie pomimo nie-

¹⁹ Ustawa z 19 lipca 2019 r. o zmianie ustawy — Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw, DzU z 2019 r., poz. 1694.

²⁰ Tamże.

²¹ C. Kulesza [w:] K. Dudka (red.), *Kodeks postępowania...*, wyd. cyt., art. 12.

złożenia wniosku o ściganie, jeżeli zachodzi duże prawdopodobieństwo, że niezłożenie wniosku wynika z obawy pokrzywdzonego przed odwetem albo jeżeli przemawia za tym interes społeczny. W takim przypadku postępowanie do czasu prawomocnego zakończenia toczy się z urzędu. Jest to istotna regulacja w kontekście szerszego zapewnienia praw pokrzywdzonym tego rodzaju przestępstwem.

Następstwem niezłożenia wniosku o ściganie bądź cofnięcia wniosku jest odmowa wszczęcia postępowania lub umorzenie postępowania karnego (na podstawie art. 17 § 1 pkt 10 k.p.k.). Uprawnionym do złożenia wniosku jest pokrzywdzony posiadający pełną zdolność do czynności prawnych w rozumieniu prawa cywilnego. Zatem wniosku o ściganie nie może złożyć osoba małoletnia czy osoba ubezwłasnowolniona częściowo lub całkowicie. W powyższych przypadkach osobą uprawnioną do złożenia wniosku jest przedstawiciel ustawowy lub osoba, pod której stałą pieczęć pokrzywdzony pozostaje (art. 51 § 2 k.p.k.).

Odstępstwem od zasady legalizmu jest także instytucja umorzenia absorpcyjnego (art. 11 § 1 k.p.k.), w ramach której postępowanie w sprawie o występki zagrożony karą pozbawienia wolności do lat 5, można umorzyć, jeżeli orzeczenie wobec oskarżonego kary byłoby oczywiście niecelowe ze względu na rodzaj i wysokość kary prawomocnie orzeczonej za inne przestępstwo, a interes pokrzywdzonego temu się nie sprzeciwia. Istnieje jednakże możliwość wznowienia postępowania w sprawie umorzonej z powodu niecelowości orzeczenia wobec oskarżonego kary, ze względu na rodzaj i wysokość kary orzeczonej za inne przestępstwo.

W ustawie o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich także można dostrzec instytucję oportunistyczną. Artykuł 53 tej ustawy wskazuje, że „sąd rodzinny nie wszczyna postępowania, a wszczęte umarza w całości lub w części, jeżeli nie ma podstaw do jego wszczęcia lub prowadzenia w określonym zakresie albo gdy orzeczenie środków wychowawczych, środka leczniczego lub środka poprawczego jest niecelowe, w szczególności ze względu na orzeczone już środki w innej sprawie, które w ocenie sądu są wystarczające”.

2.9. Zasada skargowości — art. 14 k.p.k.

Treść zasady: Wszczęcie postępowania sądowego następuje na żądanie uprawnionego oskarżyciela lub innego uprawnionego podmiotu (§ 1).

Koniecznym warunkiem wszczęcia postępowania sądowego jest wniesienie skargi do sądu przez uprawnionego oskarżyciela lub inny uprawniony podmiot. Zatem uprawnionym jest oskarżyciel publiczny, oskarżyciel

posiłkowy subsydiarny, zaś w sprawach ściganych z oskarżenia prywatnego oskarżyciel prywatny. Natomiast innymi podmiotami uprawnionymi do wniesienia aktu oskarżenia są podmioty wymienione w art. 325d k.p.k. Przepis ten zawiera delegację ustawową. Na podstawie tego przepisu minister sprawiedliwości wydał rozporządzenie z 22 września 2015 r. w sprawie organów uprawnionych obok Policji do prowadzenia dochodzeń oraz organów uprawnionych do wnoszenia i popierania oskarżenia przed sądem pierwszej instancji w sprawach, w których prowadzono dochodzenie, jak również zakresu spraw zleconych tym organom²². Zgodnie ze wskazanym rozporządzeniem obok Policji prowadzić dochodzenie, a także wnosić i popierać oskarżenie w sprawach, w których prowadzono dochodzenie, bądź im zleconych przed sądem pierwszej instancji mogą:

- organy Inspekcji Handlowej — w sprawach o ujawnione przez nie w czasie przeprowadzania kontroli przestępstwa określone w art. 43 ust. 1 i 2 oraz w art. 45³ ust. 1 ustawy z 26 października 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi (DzU z 2016 r., poz. 487; z 2017 r., poz. 2245 i 2439 oraz z 2018 r., poz. 310) oraz w art. 38 ustawy z 15 grudnia 2000 r. o Inspekcji Handlowej (DzU z 2017 r., poz. 1063 i 2056);
- organy Państwowej Inspekcji Sanitarnej w sprawach o przestępstwa określone w art. 37b ustawy z 14 marca 1985 r. o Państwowej Inspekcji Sanitarnej (DzU z 2017 r., poz. 1261 i 2111 oraz z 2018 r., poz. 138), w art. 96–99 ustawy z 25 sierpnia 2006 r. o bezpieczeństwie żywności i żywienia (DzU z 2017 r., poz. 149 i 60), w art. 14 ust. 3 ustawy z 30 marca 2001 r. o kosmetykach (DzU z 2013 r., poz. 475) oraz w art. 31–34, art. 36–40, art. 50 i art. 51 ustawy z 25 lutego 2011 r. o substancjach chemicznych i ich mieszaninach (DzU z 2018 r., poz. 143);
- prezes Urzędu Komunikacji Elektronicznej w sprawach o przestępstwa określone w art. 208 ust. 2 ustawy z 16 lipca 2004 r. — Prawo telekomunikacyjne (DzU z 2017 r., poz. 1907 i 2201 oraz z 2018 r., poz. 106 i 138).

Uprawnienia do wnoszenia i popierania oskarżenia przed sądem pierwszej instancji przysługują także organom Straży Granicznej w sprawach o przestępstwa określone w art. 264 § 2, art. 264a § 1, art. 270, art. 271 § 1 i 2 oraz w art. 272–277 ustawy z 6 czerwca 1997 r. — Kodeks karny

²² Rozporządzenie z 22 września 2015 r. w sprawie organów uprawnionych obok Policji do prowadzenia dochodzeń oraz organów uprawnionych do wnoszenia i popierania oskarżenia przed sądem pierwszej instancji w sprawach, w których prowadzono dochodzenie, jak również zakresu spraw zleconych tym organom, tekst jedn. DzU z 2018 r., poz. 522.

(DzU z 2017 r., poz. 2204 oraz z 2018 r., poz. 20 i 305), w art. 464 ustawy z 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach (DzU z 2017 r., poz. 2206 i 2282 oraz z 2018 r., poz. 107 i 138), w art. 125 ustawy z 13 czerwca 2003 r. o udzieleniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (DzU z 2018 r., poz. 51 i 107) oraz w art. 9 i art. 10 ust. 1 i 2 ustawy z 15 czerwca 2012 r. o skutkach powierzania wykonywania pracy cudzoziemcom przebywającym wbrew przepisom na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (DzU z 2012 r., poz. 769).

Uprawnienia do wnoszenia i popierania oskarżenia przed sądem pierwszej instancji w sprawach o przestępstwa określone w art. 77–79 ustawy z 29 września 1994 r. o rachunkowości (DzU z 2018 r., poz. 395 i 398) przysługują także:

- 1) naczelnikowi urzędu celno-skarbowego — w sprawach z zakresu kontroli celno-skarbowej;
- 2) naczelnikowi urzędu skarbowego — w pozostałych sprawach.

Po wniesieniu skargi przez uprawniony podmiot możliwe jest dalsze procedowanie. Skarga zakresła ramy postępowania sądowego zarówno granice podmiotowe, jak i przedmiotowe. Cechą bowiem zasady skargowości jest związanie sądu granicami podmiotowymi i przedmiotowymi²³. Zgodnie z zasadą skargowości rozpoznanie sprawy będzie uzależnione od wystąpienia zespołu elementów:

- 1) oskarżenia, które realizuje oskarżyciel wnoszący skargę i popierającą ją w sądzie;
- 2) oskarżonego — osoby, której zarzucono popełnienie przestępstwa;
- 3) sądu rozstrzygającego sprawę.

W kontekście omawianej zasady wskazać można tytułem przykładu niżej wymienione rodzaje skarg:

- 1) zasadnicze (akt oskarżenia, wniosek o warunkowe umorzenie postępowania, wniosek o umorzenie postępowania z powodu niepo czytalności sprawy i zastosowanie środka zabezpieczającego);
- 2) etapowe (apelacja, kasacja, sprzeciw od wyroku nakazowego);
- 3) incydentalne (zażalenie na zatrzymanie, zażalenie na zastosowane środki zapobiegawcze).

Istotną regulację wskazano w art. 14 § 2 k.p.k. (odstąpienie od oskarżenia przez oskarżyciela publicznego). Na mocy wskazanego przepisu dopuszczono możliwość wycofania aktu oskarżenia do czasu rozpoczęcia przewodu sądowego na pierwszej rozprawie głównej. Z brzmienia przepisu

²³ D. Świecki (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, t. I, art. 1–424, Warszawa 2022, s. 117.

jasno wynika, że jest to decyzja oskarżyciela i nie wymaga zgody oskarżonego. Przewiduje się ponadto w zdaniu drugim przywołanego tu przepisu możliwość wycofania przez oskarżyciela aktu oskarżenia także w toku przewodu sądowego przed sądem pierwszej instancji i z kolei w tym stanie zaawansowania procesu wymagana jest zgoda oskarżonego.

Skuteczne wycofanie aktu oskarżenia powoduje, że ponowne wniesienie aktu oskarżenia przeciwko tej samej osobie o ten sam czyn jest niedopuszczalne.

2.10. Zasada informacji prawnej — art. 16 k.p.k.

Treść przepisu: Jeżeli organ prowadzący postępowanie jest obowiązany pouczyć uczestników postępowania o ciążących obowiązkach i o przysługujących im uprawnieniach, brak takiego pouczenia lub mylne pouczenie nie może wywoływać ujemnych skutków procesowych dla uczestnika postępowania lub innej osoby, której to dotyczy (§ 1).

Organ prowadzący postępowanie powinien ponadto w miarę potrzeby udzielać uczestnikom postępowania informacji o ciążących obowiązkach i o przysługujących im uprawnieniach także w wypadkach, gdy ustawa wyrażnie takiego obowiązku nie stanowi. W razie braku takiego pouczenia, gdy w świetle okoliczności sprawy było ono nieodzowne, albo mylnego pouczenia, stosuje się odpowiednio § 1 (§ 2).

Jeżeli uczestnikiem postępowania jest osoba, która nie ukończyła 18 lat, lub osoba nieporadna, w szczególności ze względu na wiek lub stan zdrowia, sposób pouczenia powinien być dostosowany do jej wieku, stanu zdrowia i stanu rozwoju umysłowego (§ 3)²⁴.

Przepis art. 16 k.p.k. statuuje obowiązek informowania uczestników postępowania o przysługujących im, z racji uczestniczenia w konkretnym procesie, uprawnieniach i o ich obowiązkach (zasada informacji prawnej, lojalności procesowej). Obowiązek ten spoczywa na organie prowadzącym postępowanie, którym jest policjant, inny organ prowadzący postępowanie przygotowawcze, prokurator, sąd. Istnieje obowiązek pouczenia uczestnika postępowania, a zatem nie tylko stron, lecz także świadka, biegłego, tłumacza, specjalisty, a nawet przedstawicieli procesowych stron, którzy

²⁴ Ustawa z 13 stycznia 2023 r. o zmianie ustawy — Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw, który wszedł w życie 15 sierpnia 2023 r., DzU z 2023 r., poz. 289, art. 16 § 3 dodany przez art. 6 pkt 1.

wykonywają swe funkcje zawodowo (obrońcy i pełnomocnicy). Zasada uczciwości procesowej wymaga, aby organ prowadzący postępowanie informował uczestników procesu o ich obowiązkach i uprawnieniach. Ma to szczególne znaczenie, zważywszy na fakt posiadania przez organy procesowe merytorycznego przygotowania do prowadzenia spraw. Istotne jest przy tym obiektywne zachowanie organu procesowego.

Zakres informacji udzielanych uczestnikom postępowania dotyczy informowania ich o ciążących na nich obowiązkach i przysługujących im uprawnieniach w sytuacji, gdy organ procesowy jest zobowiązany z mocy przepisu szczególnego do takiego pouczenia (art. 16 § 1 k.p.k., tzw. bezwzględny obowiązek informacyjny). Na przykład przepis art. 300 § 1, 2 i 2a k.p.k. nakłada na organy procesowe obowiązek pouczenia podejrzanego, pokrzywdzonego, świadka. Na marginesie wspomnieć należy, że od 15 lutego 2024 r., na mocy nowo dodanego § 3a art. 300 k.p.k., osoby te, nieporadne ze względu na wiek lub stan zdrowia oraz które nie ukończyły 18 lat, mogą otrzymać dostęp do wyjaśnień co do zakresu ich uprawnień i obowiązków oraz sposobu i warunków przesłuchania. Wzory wyjaśnień umieszczane będą także na stronie internetowej Ministerstwa Sprawiedliwości. Natomiast w sytuacji, gdy przepis szczególny nie nakłada *expressis verbis* na organ prowadzący postępowanie obowiązku pouczenia, to należy uczestnika pouczyć, gdy w świetle konkretnych okoliczności sprawy jest to nieodzowne (art. 16 § 2 k.p.k. tzw. względny obowiązek informacyjny). Wyrażony w tym przepisie obowiązek organu prowadzącego postępowanie nie ma charakteru obligatoryjnego, jak to ma miejsce w przypadku regulacji wskazanej w art. 16 § 1 k.p.k. Warunkowany jest skonkretyzowaną sytuacją procesową uczestnika, która w ocenie organu procesowego wymaga poinformowania go o określonych prawach czy obowiązkach, choć wskazanie ram tego obowiązku nie jest oczywiste. W literaturze podkreśla się, że kryteriami, które mogą być pomocne w ocenie ustalenia tej powinności organu procesowego jest: wiek osoby, jej wykształcenie, sprawność intelektualna oraz stopień nieporadności²⁵.

Wypada podkreślić, że 15 sierpnia 2023 r. do przepisu art. 16 został dodany § 3, zgodnie z którym jeżeli uczestnikiem postępowania będzie osoba, która nie ukończyła 18 lat lub osoba nieporadna, w szczególności ze względu na wiek lub stan zdrowia, sposób pouczenia będzie musiał być dostosowany do jej wieku, stanu zdrowia i stanu rozwoju umysłowego.

²⁵ D. Świecki (red.), *Kodeks postępowania...*, wyd. cyt., s. 127.

2.11. Zasada jawności — art. 355 k.p.k.

Treść zasady: *Rozprawa odbywa się jawnie. Ograniczenia jawności określa ustawa.*

Wskazana zasada odnosi się do postępowania sądowego. Zgodnie z zasadą wyrażoną we wskazanym powyżej przepisie rozprawa odbywa się jawnie. Wyróżnia się jawność:

- 1) wewnętrzną (w stosunku do stron, które w danym postępowaniu występują i ich przedstawiciele ustawowych);
- 2) zewnętrzną (w stosunku do ogółu społeczeństwa).

Zasada jawności to dyrektywa udostępniania społeczeństwu informacji o rozpoznawanych sprawach karnych. Społeczeństwo ma możliwość sprawowania pewnego rodzaju kontroli nad procesem i sądami.

Sąd może zezwolić przedstawicielom radia, telewizji, prasy na udział w rozprawach sądowych (art. 357 k.p.k.). Decyzję o dopuszczeniu przedstawicieli mediów do udziału w rozprawie pozostawia się sądowi, który rozpatruje daną sprawę karną (dotyczy to oczywiście tylko rozpraw jawnych). W ustawie zostały wskazane przypadki ograniczenia udziału w rozprawie przedstawicieli radia i telewizji. Istnieje możliwość ograniczenia, ze względów techniczno-organizacyjnych, liczby przedstawicieli środków masowego przekazu (art. 357 § 3 k.p.k.). Ponadto sąd może zarządzić opuszczenie sali rozpraw przez tych przedstawicieli mediów, którzy zakłócają przebieg rozprawy (art. 357 § 4 k.p.k.), a także w wyjątkowych sytuacjach, gdy obecność mediów mogłaby oddziaływać krępująco na zeznania świadka (art. 357 § 4 k.p.k.).

Również sąd udziela zezwolenia na rejestrowanie za pomocą urządzenia rejestrującego dźwięk przebiegu rozprawy na wniosek strony, jeżeli przemawia za tym uzasadniony interes społeczny, a rejestrowanie nie będzie utrudniać przebiegu rozprawy (art. 358 k.p.k.).

Zasada jawności doznaje pewnych ograniczeń w ściśle przewidzianych w ustawie przypadkach wskazanych w art. 359 k.p.k. (wyłączenie jawności z mocy prawa) i 360 k.p.k. (wyłączenie jawności z urzędu i na żądanie strony).

Niejawna zgodnie z art. 359 k.p.k. jest rozprawa, która dotyczy:

- 1) wniosku prokuratora o umorzenie postępowania z powodu niepo czytalności sprawcy (jest to zarazem wniosek dotyczący zastosowania środka zabezpieczającego);
- 2) sprawy o pomówienie lub znieważenie, chyba że pokrzywdzony złoży wniosek, by rozprawa odbyła się jawnie.

Z kolei w art. 360 § 1 k.p.k. pkt 1 przewidziano przypadki wyłączenia jawności rozprawy w całości lub w części, jeśli jawność mogłaby:

- 1) wywołać zakłócenia spokoju publicznego;
- 2) obrażać dobre obyczaje;
- 3) ujawniać okoliczności, które ze względu na ważny interes państwa powinny być zachowane w tajemnicy;
- 4) naruszać ważny interes prywatny.

Fakultatywne wyłączenie jawności rozprawy (w całości lub w części) następuje, jeśli choć jeden z oskarżonych jest nieletni²⁶ lub na czas przesłuchania świadka, który nie ukończył 15 lat (art. 360 § 1 pkt 2–3 k.p.k.). Sąd wyłącza jawność rozprawy (w całości lub w części) na wniosek osoby, która złożyła wniosek o ściganie.

Poza wskazanymi przepisami w innych regulacjach k.p.k. wskazano na przypadki wyłączenia jawności rozprawy. Rozprawa jest niejawną, gdy na niej jest odczytywany protokół zeznań świadka przesłuchanego w trybie art. 184 (art. 393 § 4 k.p.k.).

W razie wyłączenia jawności rozprawy strony mogą wskazać po dwie osoby, które pozostaną na sali tzw. mężowie zaufania. Jeżeli jest kilku oskarżycieli lub oskarżonych, każdy z nich może wskazać po jednej osobie. Co istotne, od 15 sierpnia 2023 r., w myśl nowo dodanego § 1a art. 361 k.p.k. „Podczas czynności z udziałem pokrzywdzonego przeprowadzanych na rozprawie z wyłączeniem jawności może być obecna osoba przez niego wskazana”. W sytuacji wyłączenia jawności rozprawy przewodniczący może pozwolić określonym osobom na pozostawanie na sali. Osoby, które uczestniczyły w takiej rozprawie, mają obowiązek zachować w tajemnicy okoliczności podczas niej ujawnione.

Oprócz rozpraw sąd obraduje także na posiedzeniach. Kwestie jawności posiedzeń reguluje art. 95b k.p.k., zgodnie z którym posiedzenie odbywa się z wyłączeniem jawności, chyba że ustawa stanowi inaczej albo prezes sądu lub sąd zarządzi inaczej. Jednocześnie w ustawie wskazano posiedzenia, które odbywają się jawnie i są to posiedzenia w przedmiocie:

- 1) umorzenia postępowania na podstawie art. 17 § 1 pkt 2–11,
- 2) umorzenia postępowania z powodu oczywistego braku faktycznych podstaw oskarżenia,
- 3) wydania postanowienia o zawieszeniu postępowania,
- 4) umorzenia postępowania z powodu niewykrycia sprawcy,
- 5) warunkowego umorzenia postępowania,

²⁶ Od 15 lutego 2024 r. pojęcie „nieletni” zostało zastąpione mianem „nie ukończył 18 lat”.

- 6) skazania bez rozprawy w trybie art. 335 k.p.k.,
- 7) dobrowolne poddanie się odpowiedzialności karnej,
- 8) tymczasowego aresztowaniu osoby ściganej w ramach procedury ekstradycyjnej,
- 9) przekazania i tymczasowego aresztowania osoby ściganej na podstawie europejskiego nakazu aresztowania,
- 10) wykonania kary albo środka, orzeczonych przez organ sądowny państwa, wydania nakazu europejskiego w przypadku odmowy przekazania na podstawie nakazu europejskiego,
- 11) określenia kary lub środka podlegającego wykonaniu po przejściu orzeczenia do wykonania,
- 12) wykonania w Rzeczypospolitej Polskiej prawomocnie orzeczonej kary pozbawienia wolności.

Ogłoszenie wyroku przez sąd odbywa się jawnie. Chodzi tu o ogłoszenie samego rozstrzygnięcia (sentencji wyroku). Jeżeli natomiast jawność rozprawy wyłączono w całości lub w części, przytoczenie powodów wyroku może nastąpić również z wyłączeniem jawności w całości lub w części (art. 364 § 2 k.p.k.). Tajnym etapem rozprawy jest przebieg narady i głosowania nad orzeczeniem. Stanowi to bezwzględny zakaz dowodowy. Nie jest bowiem dopuszczalne zwolnienie w tym względzie od zachowania tajemnicy.

2.12. Zasada ustności — art. 365 k.p.k.

Treść zasady: *Rozprawa odbywa się ustnie.*

W najszerszym spektrum zasada ta realizowana jest na etapie rozprawy sądowej. Czynności procesowe dokonywane na rozprawie mają formę ustną, np. przesłuchanie świadka, biegłego. Również wnioski stron mogą być składane ustnie do protokołu. Ustność czynności sprzyja realizacji zasady bezpośredniości i jawności rozprawy, a także kontradiktoryjności, umożliwiając stronom wypowiedzenie się podczas rozprawy.

Istnieją wyjątki od zasady ustności dla niektórych czynności. Wymagana jest forma pisemna w przypadku np. wniesienia apelacji. Dla niektórych czynności ze względu na ich znaczenie ustawodawca przewidział połączenie obu form — ustnej i pisemnej, np. przedstawienie zarzutów podejrzanemu w śledztwie. Przykładem zapisu ustawowego, urzeczywistniającego omawianą zasadę jest wywołanie sprawy (art. 381 k.p.k.), prawo do wypowiedzi stron (art. 367 k.p.k.), przeprowadzenie dowodów: przez odczytanie przesłuchania świadka, oskarżonego, odczytanie dokumentów

(art. 389, 391, 392, 393 k.p.k.). W tym kontekście zasadne jest przytoczenie wyroku Sądu Najwyższego stanowiącego o prymacie ustnych relacji procesowych. Jak orzekł sąd „W myśl zasady ustności (art. 365 k.p.k.), polegającej na zachowaniu ustnej formy czynności procesowych przeprowadzanych na rozprawie, nie tylko oskarżony musi wypowiedzieć się w przedmiocie, czy chce złożyć wyjaśnienia (i ewentualnie wyjaśnienia złożyć), ale ustne zeznania muszą złożyć świadkowie. Podkreślić bowiem należy, że tylko wyjątkowo ustawa procesowa (przepisy art. 389 § 1 i art. 391 § 1 k.p.k.) pozwala na odczytanie protokołów wyjaśnień lub zeznań”²⁷.

Zasada ustności jest realizowana także podczas rozprawy, która odbywa się w trybie zdalnym. Do art. 374 k.p.k. statuującego udział oskarżonego na rozprawie ustawą z 19 czerwca 2020 r. o dopłatach do oprocentowania kredytów bankowych udzielanych przedsiębiorcom dotkniętym skutkami COVID-19 oraz o uproszczonym postępowaniu o zatwierdzenie układu w związku z wystąpieniem COVID-19²⁸ dodano § 3–9²⁹, określający warunki przeprowadzenia rozprawy w formie zdalnej. Udział w posiedzeniu w formie zdalnej traktowany jest tak jak udział w „tradycyjnym” posiedzeniu.

Dochowując wymogu wskazanego w art. 143 § 1 pkt 11 k.p.k. przebieg rozprawy musi dokumentowany być protokołem.

2.13. Zasada kontradiktoryjności (sporności) **— nieskodyfikowana**

Wymieniona zasada nie została literalnie skodyfikowana w k.p.k. Funkcjonowanie tej zasady wywodzi się z istoty postępowania karnego jako sporu równoprawnych podmiotów — stron postępowania.

²⁷ Wyrok Sądu Najwyższego z 10 kwietnia 2001 r., V KKN 50/01, LEX nr 48855.

²⁸ Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z 21 maja 2021 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o dopłatach do oprocentowania kredytów bankowych udzielanych przedsiębiorcom dotkniętym skutkami COVID-19 oraz o uproszczonym postępowaniu o zatwierdzenie układu w związku z wystąpieniem COVID-19, DzU z 2021 r., poz. 1072 ze zm.

²⁹ Kodeks postępowania karnego przed wprowadzeniem art. 374 § 3–9 k.p.k. przewidywał rozprawę w trybie zdalnym w postępowaniu przyspieszonym (art. 517ea i 517b § 2b k.p.k.); możliwe jest ponadto dokonanie czynności przesłuchania na odległość świadka, biegłego i tłumacza (art. 177 § 1a, art. 197 § 4 i art. 204 § 3) oraz oskarżonego, gdy jego obecność na rozprawie była obowiązkowa (art. 377 § 4 k.p.k.).

Omawiana zasada umożliwi stronom prowadzenie aktywnej „działalności” w procesie. Strony mają możliwość zaprezentowania różnej argumentacji i możliwość swobodnego rozporządzania swoimi prawami w celu uzyskania dla siebie najkorzystniejszego rezultatu. Sprawa zostanie więc wszechstronnie naświetlona, co sprzyja wydaniu obiektywnego, sprawiedliwego wyroku.

Cechą sporu procesowego jest istnienie równouprawnienia stron (reguła równości broni). Zasada równości praw stron w procesie najlepiej oddaje zasadę słuszności procesu. Stanowi ona gwarancję, że każdej ze stron przysługują wszelkie środki prawne, które może wykorzystać w czasie toczącego się postępowania w celu obrony swoich interesów.

Przejawem zasady kontradiktoryjności w toku procesu jest m.in.:

- 1) prawo do składania wniosków dowodowych,
- 2) prawo do udziału w czynnościach postępowania,
- 3) prawo do przeglądania akt sprawy,
- 4) prawo do zadawania pytań osobom przesłuchiwanym,
- 5) prawo do zaskarżania zapadłych decyzji procesowych,
- 6) prawo do korzystania z pomocy obrońcy (oskarżony) oraz pełnomocnika (pokrzywdzony, oskarżyciel posiłkowy, prywatny).

Zasada kontradiktoryjności, przejawia się także w treści art. 167 § 1 k.p.k., który stanowi podstawę inicjatywy dowodowej stron.

Regułą jest przeprowadzenie dowodów z urzędu, aczkolwiek jak wskazano strony posiadają pełną inicjatywę dowodową. Pamiętać však należy, że wnioskowany dowód nie musi zostać bezwzględnie przeprowadzony. Podstawą eliminacji wniosków jest art. 170 k.p.k., wskazujący podstawy oddalenia wniosku dowodowego.

Zasadę kontradiktoryjności doregulowują także rozwiązania przyjęte w k.p.k. w art. 352 (dopuszczenie dowodów i sprowadzenie ich na rozprawę z urzędu bądź na wniosek stron) oraz art. 368 k.p.k. (sposób postępowania przez sąd z wnioskami dowodowymi strony).

2.14. Zasada bezpośredniości — nieskodyfikowana

Zasada ta obejmuje trzy dyrektywy postępowania:

1. Wszelkie rozstrzygnięcia organów procesowych muszą opierać się na dowodach przeprowadzonych i zgromadzonych w danym postępowaniu karnym.
2. Organ procesowy musi zetknąć się bezpośrednio ze źródłem i środkiem dowodowym.

3. W pierwszej kolejności wykorzystuje się dowody pierwotne, np. zeznania naoczego świadka, w dalszej zaś dowody pochodne, np. zeznania świadka ze słyszenia.

Adresatem zasady bezpośredniości jest przede wszystkim sąd dokonujący ustaleń faktycznych i wydający na ich podstawie orzeczenie. Zasada bezpośredniości ogranicza możliwość wystąpienia błędu w dochodzeniu do ustalania okoliczności zdarzenia.

Odstępstwa od zasady bezpośredniości:

1. Art. 377 § 3 i 4 k.p.k. — jeżeli oskarżony, którego obecność jest obowiązkowa, zawiadomiony o terminie rozprawy oświadczy, że nie weźmie w niej udziału, uniemożliwia doprowadzenie go na rozprawę, albo zawiadomiony o niej nie stawia się bez usprawiedliwienia, sąd może uznać za wystarczające odczytanie protokołu jego uprzednio złożonych wyjaśnień.
2. Art. 389 § 1 k.p.k. — dotyczy możliwości odczytania protokołów zawierających wcześniejsze wyjaśnienia oskarżonego, jeżeli on:
 - a) nie stawiał się na rozprawę;
 - b) odmawia składania wyjaśnień;
 - c) składa odmienne wyjaśnienia niż poprzednio;
 - d) oświadcza, że pewnych okoliczności nie pamięta.
3. Art. 391 § 1 k.p.k. — dotyczy możliwości odczytania na rozprawie zeznań świadków, uzyskanych w postępowaniu przygotowawczym lub złożonych wcześniej przed sądem w tej lub innej sprawie, w przypadku gdy:
 - a) świadek bezpodstawnie odmawia złożenia zeznań;
 - b) świadek zeznaje odmiennie niż poprzednio;
 - c) świadek oświadczy, że pewnych okoliczności nie pamięta;
 - d) świadek przebywa za granicą;
 - e) nie można było świadkowi wręczyć wezwania;
 - f) świadek nie stawiał się z powodu niedających się usunąć przeszkód;
 - g) świadek zmarł;oraz gdy:
 - h) przewodniczący zaniechał wezwania świadka na podstawie art. 350a k.p.k.
4. Art. 392 § 1 k.p.k. — wolno odczytywać na rozprawie głównej protokoły przesłuchania świadków i oskarżonych, wcześniej sporządzone w postępowaniu przygotowawczym lub przed sądem albo w innym postępowaniu przewidzianym przez ustawę, gdy bezpośrednio przeprowadzenie dowodu nie jest niezbędne, a żadna z obecnych stron temu się nie sprzeciwia.

5. Art. 393 k.p.k. — zezwala na odczytanie na rozprawie protokołu oględzin, przeszukania i zatrzymania rzeczy, opinii biegłych, opinii instytucji, wyników wywiadu środowiskowego, wszelkich dokumentów urzędowych złożonych w postępowaniu, danych o karalności oraz zawiadomienia o przestępstwie, chyba że zostało złożone do protokołu, o którym mowa w art. 304a k.p.k.
6. Art. 393 § 3 k.p.k. — mogą być odczytywane na rozprawie wszelkie dokumenty prywatne, powstałe poza postępowaniem karnym, w szczególności oświadczenia, publikacje, listy oraz notatki.
7. Art. 393 § 4 — wolno odczytywać na rozprawie protokoły zeznań świadka incognito, ale rozprawa jest wówczas niejawną (art. 184 k.p.k.).
8. Art. 396 k.p.k. — pomoc sądowa, gdy stawiennictwo świadka jest niemożliwe w miejscu, gdzie odbywa się rozprawa. Czynności dowodowych może dokonać sędzia wyznaczony ze składu orzekającego lub sąd wezwany (sąd, do którego sąd orzekający zwraca się o dokonanie określonej czynności³⁰). Czynność ta wymaga protokolowania, a protokół podlega odczytaniu na rozprawie³¹.

³⁰ T. Grzegorzcyk, J. Tylman, *Polskie postępowanie karne*, Warszawa 2005, s. 98.

³¹ J. Skorupka (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 2021, s. 1144.

3. Przesłanki procesowe

Przesłanki procesowe są jednym z ważniejszych zagadnień w procedurze karnej, a jednocześnie jest to problematyka trudna i kontrowersyjna. Przedstawiciele doktryny spierają się bowiem w wielu kwestiach odnoszących się zarówno do zagadnień definicyjnych, jak i konstrukcyjnych. Część z nich³² opowiada się np. za ograniczeniem katalogu przesłanek do warunków ściśle procesowych (jest to tzw. wąskie rozumienie przesłanek, nie zalicza się do nich warunków materialnych dopuszczalności postępowania karnego). Zwolennicy tego podejścia podkreślają, że przesłanki ściśle procesowe decydują wyłącznie o bycie procesu, nie zaś o odpowiedzialności karnomaterialnej. Koncepcja ta ma swoich przeciwników, którzy z kolei wskazują na bardziej celowe szerokie ujęcie zakresu pojęcia przesłanek procesowych, a zatem ich rozumienie jako warunków dopuszczalności postępowania karnego, z zachowaniem ich wewnętrznego podziału na trzy grupy, mianowicie na przesłanki o charakterze: materialnym, ściśle formalnym i mieszanym³³.

Przesłanki procesowe (warunki dopuszczalności procesu) to określone stany (sytuacje), z którymi procedura karna łączy dopuszczalność bądź niedopuszczalność postępowania karnego³⁴. Przeszkoda procesowa to występowanie zarówno przesłanki negatywnej, jak i brak wymaganej przesłanki pozytywnej (zatem zarówno istnienie przesłanki ujemnej, jak i brak przesłanki dodatniej). Na przykład jeżeli doszło do popełnienia kradzieży, bo sprawca dokonał zaboru cudzego mienia w celu przywłaszczenia, wystąpiła przesłanka pozytywna (czyn zawiera znamiona czynu zabronionego). Jeżeli zaś zachowanie sprawcy nie wyczerpało znamion czynu zabronionego przestępstwa kradzieży, to występuje przesłanka negatywna — postępowanie jest niedopuszczalne. Można też wskazać inne przykłady: brak wymaganego wniosku o ściganie — przesłanka negatywna, złożenie wniosku o ściganie przez pokrzywdzonego — przesłanka pozytywna.

³² S. Śliwiński, *Polski proces karny przed sądem powszechnym. Zasady ogólne*, Warszawa 1948, s. 159.

³³ B. Bieńkowska, P. Kruszyński, C. Kulesza, P. Piszczek, *Wykład prawa karnego procesowego*, Białystok 2004, s. 112. Zob. też: T. Grzegorzczak, J. Tylman, *Polskie postępowanie karne*, Warszawa 2011, s. 190–191.

³⁴ T. Grzegorzczak, J. Tylman, *Polskie postępowanie...*, wyd. cyt., s. 180.

Przeszkoda procesowa to ogólne stany warunkujące dopuszczalność postępowania prowadzonego w trybie zwykłym.

Przesłanki możemy podzielić na:

1. Pozytywne (dodatnie) — umożliwiają prowadzenia postępowania karnego, a zatem powodują jego dopuszczalność, np. podleganie sprawcy orzecznictwu polskich sądów, złożenie wniosku o ściganie przez pokrzywdzonego.
2. Negatywne (ujemne) — powodują niedopuszczalność postępowania karnego, np. przedawnienie karalności, śmierć oskarżonego.
3. Ogólne — umożliwiają prowadzenie postępowania w każdym trybie np. podleganie orzecznictwu polskich sądów karnych.
4. Szczególne — stany, które warunkują dopuszczalność postępowania szczególnego (przyspieszonego, nakazowego).
5. Bezwzględne (abstrakcyjne) — warunki dopuszczalności procesu o określony czyn przeciwko określonej osobie w każdym układzie procesowym, np. śmierć oskarżonego, przedawnienie, abolicja.
6. Względne (konkretne) — warunki dopuszczalności procesu o określony czyn przeciwko określonej osobie w konkretnym układzie procesowym, np. właściwość sądu, wnioski o ściganie, zezwolenie władzy. Zatem jeżeli zmienią się okoliczności danej sytuacji, postępowanie może być prowadzone.
7. Materialne — warunkują dopuszczalność procesu karnego oraz samą odpowiedzialność karną określoną przepisami prawa karnego materialnego. Są to przesłanki wymienione w art. 17 § 1 pkt 1–4 k.p.k.
8. Formalne — warunkują jedynie sam proces karny. Zaliczamy do nich podsądność, skargę uprawnionego oskarżyciela, warunki ścigania karnego, *res iudicata*, zawisłość sprawy.

W doktrynie³⁵ wyróżnia się też przesłanki o charakterze mieszanym (materialno-formalnym), np. przedawnienie karalności³⁶, które jest regulowane przez prawo karne materialne, jednak wpływa na możliwość pociągnięcia sprawcy do odpowiedzialności karnej w drodze procesu karnego. Skutkiem wystąpienia ujemnej przesłanki procesowej w postępowaniu przygotowawczym jest wydanie postanowienia o odmowie wszczęcia postępowania bądź postanowienia o umorzeniu postępowania.

³⁵ Tamże, s. 182.

³⁶ M. Żbikowska, *Metodologiczne i dogmatyczne aspekty zbiegu przesłanek procesowych w postępowaniu karnym*, „Prawo w działaniu. Sprawy Karne” 2019, nr 39, s. 169.